

KUBAD-ABAD SARAYINDA BULUNAN KEMER VE ASKI TOKALARI*

*Alptekin YAVAŞ***

ÖZET

Anadolu Selçuklu dönemi, Türk Maden Sanatının en az bilinen dönemlerinden biridir. Bu döneme ilişkin veriler kıymetli metallere yapılmış şamdan, buhurdan gibi objelerle sınırlıdır. Bu çalışmada Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları arasında ilk kez gündelik kullanım eşyalarından kemer ve askı tokaları tanıtılacaktır. Anadolu Selçuklu döneminin günümüze en iyi durumda ulaşabilmiş saraylarından biri olan Konya-Beyşehir ilçesindeki Kubad-Abad Sarayında yaklaşık 30 yıldır süren kazı çalışmaları ile Ortaçağ dönemine ilişkin farklı buluntu türlerinden birçok obje ele geçmiştir. Konya-Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında, Anamas Dağı eteklerindeki alüvyon ovada, küçük bir kayalık tepe ile bronz çağı höyüğü çevresine yayılan Kubad-Abad, göl kıyısından -hatta göl üzerindeki adalardan- güneyindeki Anamas Dağı eteklerine kadar uzanan geniş sahada, onlarca yapıyı bünyesinde barındıran büyük bir şehir-saray'dır. Dünya çapında şöhrete sahip çinileriyle tanınan Kubad-Abad Sarayının metal buluntuları çok zengin bir repertuara sahiptir. Bunlar arasında en az bilinen buluntu türlerinden biri olan kemer ve askı tokaları, Selçuklu gündelik kullanım eşyalarının tanınması açısından çok ilgi çekici veriler sunar. Ortaçağ Türk Dönemine ait kemer ve askı tokalarının niteliğine ilişkin ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Özellikle bir yüzünde yazı bordürü bulunan kemer tokası, Anadolu Selçuklu Döneminde ender rastlanan bir obje olup, muhtemelen sultan ve çevresine aittir.

Anahtar Kelimeler: Kemer tokası, Metal, Anadolu Selçuklu Dönemi, Kubad-Abad Sarayı, Kazı.

BELT AND BUCKLE STRAPS FOUND IN KUBAD-ABAD PALACE

ABSTRACT

The Anatolian Seljuk Period is one of the underrecognized periods of Turkish Art of Metal. Our knowledge concerning this period is limited to some objects, such as incense and candle holders made from precious metals. In this article, belts and hunger buckles are first promoted as wares of daily use in Medieval Turkish Period. The last 30 years-long excavations in Kubad-Abad Palace located in Beyşehir district of Konya, one of the best preserved palaces of the Anatolian

* Bu çalışma, Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (B.A.P.) tarafından desteklenen 2011/098 kodlu "Kubad-Abad Metal Eserlerinin Tespiti ve Konservasyonu" isimli projemizin bir bölümünden teşkil edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, El-mek: alptekinyavas@hotmail.com

Seljuk Period, made available to retrieve number of different objects as antiques giving insights into the Medieval times. Kubad-Abad is located on an alluvium plain on the south-western shores of Konya-Beyşehir Lake, at the foot of the Anamas Mountain. It surrounds the Bronze Age mound. It is a large city-palace that stretches from the lake shore – even from the islands in the lake – to the Anamas Mountain and holds tens of constructions. The metal findings of the palace famous with its worldwide known tiles hold a very rich repertoire. The belts and hunger buckles as poorly known finds provide solid evidence with regards to recognition of the wares of daily use in Seljuks. The nature of belt and buckle straps pertain to the Medieval Turkish period has not been attempted in detail so far. Among these, one-side written bordure hunger buckle is a rare object in the Anatolian Seljuk Period and possibly belongs to sultan and his family circle.

Key Words: Belt Buckle, Metal, Anatolian Seljuk Period, Kubad Abad Palace, Excavation.

Kubad-Abad Sarayı

Konya-Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında, Anamas Dağı eteklerindeki alüvyon ovada, küçük bir kayalık tepe ile bronz çağı höyüğü çevresine yayılan Kubad-Abad, göl kıyısından –hatta göl üzerindeki adalardan- güneyindeki Anamas Dağı eteklerine kadar uzanan geniş sahada, onlarca yapıyı bünyesinde barındıran büyük bir şehir-saray'dır. Anadolu Selçuklu Döneminin en kudretli hükümdarı I.Alâeddin Keykubat'ın 1235¹ yılı civarında yaptırdığı Kubad-Abad, Ortaçağ Anadolu Türk Döneminin günümüze en iyi durumda ulaşmış saraylarından biridir. Saray külliyesinin merkezini teşkil eden Büyük ve Küçük Saray isimli merkezi köşk binaları, kıyıdaki kayıkhanesi, av parkı, "gürlevi" denilen küçük barajı ve hamamlarından başka; yine saray külliyesiyle bağlantılı olduğu anlaşılan ve Beyşehir Gölü'nde yer alan yirmiye yakın adanın üzerindeki bina kalıntıları; ayrıca Anamas Dağı eteklerindeki yaylalarda bulunan diğer yapılarıyla Kubad-Abad büyük bir Ortaçağ kentidir (**Foto 1**). Kubad-Abad'ın Ulu Camisine ait olan ancak bugün yakınlardaki Kütler Köyünün camisinde yer alan kitabe², "...vilayet-i Kubad-Abad" in valisinden söz ederken, aynı zamanda büyük bir Ortaçağ Selçuklu kentine de işaret eder.

Kubad-Abad'ın geçmişi bronz çağına kadar iner. Külliye'nin güneybatısında yer alan ve köylülerin "toprak tol" diye isimlendirdiği prehistorik höyük sarayın av parkı sahasının içinde kalır. Bunun dışında bilhassa göl üzerindeki Kız Kalesi Adası'nda üzerinde bulunan küçük su şatosundaki Bizans verileri, Kubad-Abad'ın Türk dönemi öncesi geçmişine dair diğer verileri teşkil eder.

Kubad-Abad Sarayı, ana yapılarının plan hususiyetleri açısından Gazne Sarayı Leşkeri Bazaar'dan, Topkapı Sarayına kadar Türk Saray Mimarisi için klasik diyebileceğimiz eyvan-hol veya eyvan-avlu şeklindeki mekân tertibiyle karşımıza çıkarken, aynı zamanda, binaların araziye dağılımı itibarıyla bütün doğu saraylarında görülen bir gölet çevresinde "campus"³ şeklinde tertiplenmiş gelişmiş bir modeli ortaya koyar. Ancak, bu önemli mimari hususiyetlerine rağmen Kubad-Abad'ın dünya çapında tanınmasını sağlayan çinileridir. Burada ele geçen çiniler, sıradan

*Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (B.A.P.) tarafından desteklenen 2011/098 kodlu "Kubad-Abad Metal Eserlerinin Tespiti ve Konservasyonu" isimli projemizin bir bölümünden teşkil edilmiştir.

¹ R.Arik, **Kubad-Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri**, İstanbul 2000, s.45.

² A.g.e.

³ R.Arik, "Selçuklu Saray ve Köşkleri", **Selçuklu Çağında Anadolu'da Sanat** (Ed.: D.Kuban), İstanbul 2002, s.264.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

bir süs veya makyajın ötesinde, zengin bir düş dünyasını sıra dışı bir gözlem ve yorumla yansıtır. Kubad-Abad çinileri, hem kavram, hem de realist resim denilebilecek özellikleriyle, Ortaçağ Türk Dönemi Resim Sanatına ilişkin önemli veriler sunar. Kubad-Abad'ın seramik, cam, alçı, sikke, mühür, metal gibi buluntuları, sadece dönemin öne çıkan örnekleri olmakla kalmaz, aynı zamanda her bir buluntu türünde de geniş bir grup repertuarını da sahiptir. Bunlar içinde kuşkusuz en az tanınanlar metal buluntulardır.

Metaller, Ortaçağ Türk Dönemi kazı ve yüzey araştırmalarında ihmal edilmiş bir eser grubudur. Bu durumun, metallerin arkeometrik yollarla çok zor tarihlendirilmesi, kolay korozyona uğraması, aynı zamanda bir o kadar da zahmetli konservasyon ve restorasyon süreci gerektirmesi gibi gerekçeleri olsa da, ne yazık ki, bu buluntu türüne ait kazı ve yüzey araştırma sonuçlarından bilim dünyasına yansıyanlar birkaç fotoğraf ve bir miktar bilgi kıvrıntısını geçmez. Metal eserler üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, -sadece Anadolu Selçuklu dönemi için değil, tüm İslam Sanatı çalışmalarında dahi- çoğunluğu kıymetli metallere imâl edilmiş ziynet eşyaları, şamdanlar, buhurdanlar, kandil zarfları, ibrikler gibi sınırlı sayıdaki eşya grubuna ait örnekler üzerine yoğunlaşmıştır⁴. Buna karşın, Ortaçağ Dönemi kazılarında ele geçen mimariden biniciliğe, kapı veya pencere aksamından gündelik kullanıma mahsus metal el aletlerine veya savaş aletlerine kadar birçok farklı tür ne yazık ki ayrıntılı tahlillere konu olamamıştır.

Diğer Ortaçağ Sarayları gibi Kubad-Abad'ın da zaman içinde sürekli yinelenen el değiştirmeler ve kullanımlar nedeniyle uzun hikâyesinin ilk dönemine ilişkin bilgileri silinmiş veya kaybolmaya yüz tutmuştur. Saadeddin Köpek'in katline sahne olan⁵ büyük şaraphanenin hiçbir donatısıyla karşılaşmadığımız gibi, sarayın muhteşem mutfağına yakışır dev kazanlar veya tencerelerin yerine, sadece içinde birkaç üzüm tanesiyle küçük bir bronz tas günümüze ulaşabilmiştir. Sultanın altın at koşum takımları⁶, hassa birliklerinin altın uçlu mızrakları⁷... Ne yazık ki hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

⁴ Bu konuda farklı müze örneklerini ele alan çok sayıda çalışma zikredilebilir. Erken İslam Dönemi Maden Sanatı için bazı kaynaklar bkz.: M.Dimand, "A Review of Sasanian and Islamic Metalwork by L.Orbali in A Survey of Persian Art", *Ars Islamica*, Vol. VIII, 1941, pp.192-214.; R.Ettinghausen, *Metalwork from Islamic Countries University of Michigan, Exhibition Catalogue (1943)*, Michigan 1943.; D.Barrett, *Islamic Metalwork in the British Museum*, London 1949.; L.A.Mayer, *Islamic Metalworkers and Their Works*, Geneva, 1954.; R.Harari, "Metalwork after the Early Islamic Period", (ed.:A.U.Pope) *A Survey of Persian Art*, Vol. VI, London-New York, 1967, pp.2466-2529.; J.Orbali, "Sasanian and Early Islamic Metalwork", *A Survey of Persian Art*, Vol.II, London-Newyork, 1967, pp.716-770 / Vol. VII, Pl.203-246.; J.Allan, *Persian Metal Technology, 700-1300*, A.D.University of Oxford Oriental Institute Monography, No.2 Oxford 1979.; E.Baer, *Metalwork in Medieval Islamic Art*, Newyork 1983.; J.Allan, *Metalwork of the Islamic World: The Aron Collection Sotheby's*, London 1986.; G.İnal, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi, (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*, İstanbul 1978. Anadolu Selçuklu Dönemi Maden Örnekleri için bkz., F.Bodur, *Türk Maden Sanatı, The Art of Turkish Metalworking*, İstanbul 1987.; A.Erkek, *Selçuklu Dönemi Maden Eserlerinin Yapım ve Süsleme Özellikleri, (Ankara Etnografya, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Örnekleri)* Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.; M.Çeken, *Anadolu Selçuklu Dönemi Maden Sanatı (Türkiye Müze ve Özel Koleksiyonlarındaki Örnekler)*, Ank.Ünv.Sos.Bil.Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.; M.Çeken, "Maden Sanatı", *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II*, (Ed: A.U.Peker – K.Bilici), Ankara 2006, s.543-553.; G.Tunçel, "Madeni Eserlerden Bir Grup Gümüş Kap", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, pp.575-588.

⁵ İbn Bibi (El-Hüseyn B.Muhammed b.Ali El-Ca'feri Er-Rugadi), *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l- Ala'ie (Selçuk-nâme)*, (Haz.M.Öztürk), C.I-II (II), Ankara 1996, s.35.

⁶ İbn Bibi, *a.g.e.*, C.I., s.454.

⁷ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (Çev.: E.Özbayoğlu), Antalya 2006, s.59.

Kubad-Abad Sarayı Metalleri

Kubad-Abad Sarayı kazılarında ele geçen metal buluntular, temren, mızrak ucu, hançer, bıçak, kapı aksamı ve süslemesinde kullanılan parçalar, zincir, askı, kulp, kemer ve askı tokaları, anahtar, kilit, cımbız, iğne, bız, makas, keser, nal, çakmak, giysi aksesuarları, manivela, yüzük, küpe, bilezik, zil, çan ve mih gibi çok zengin bir repertuara sahiptir. Kubad-Abad Sarayı kazılarının 1981–2009 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalarında, toplam 720 parça metal buluntu ele geçmiştir.

Kubad-Abad metal buluntuları ağırlıklı olarak demir malzemedendir. Bunlar içinde, temrenlerin büyük kısmının, bıçak ve çakmak gibi bazı objelerin demir yapısını daha yüksek karbon içerdiği görülmüştür. Bronz toplam 29 parçanın önemli bir kısmını ise yüzükler teşkil eder. Diğer bronz objeler, kapı veya giyim aksesuarları, iğne ve cımbızlar, kemer veya askı tokaları, bıçak ve askılardan meydana gelir. Metal buluntular içinde, muhtemelen bir giyim aksesuarına ait takımın bir parçasını teşkil eden Klasik Dönem Osmanlı fındık akçesi ile son yıllardaki çalışmalarda ele geçen bir küpe ve yüzük toplamda üç gümüş buluntuyu teşkil etmektedir.

Metal Buluntular, Kubad-Abad Saray Külliyesinin tamamına yayılan dağınık bir dağılım gösterse de genel anlamda iki bölgede yoğunlaşmıştır. İlki ve en yoğun olanı, Küçük Sarayı batı yönde ihata eden güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu surun dış yüzünde kalan alandır. Bu alanda tespit edilen fırın⁸ ve jips havuzu gibi veriler, buranın ışık alanı olarak kullanıldığını düşündürse de, mekânların duvarlarında görülen dilatasyonlar, söz konusu alanın zaman içinde birden fazla inşaat aşamasına tanıklık ettiğine işaret eder⁹. Burada ele geçen buluntuların bir kontex düzeninin dışında, karışık bir vaziyette ele geçişi, buluntuların tarihlendirilmesini güçleştirir. Bu alanda en fazla metal buluntunun ele geçirildiği XXXVI-CC açmasında ve hemen yanı başındaki XXXVII-CC açmasında, yoğun inşaat harcı kütlelerine rastlanmış olması, buluntuların orijinal yeri hususunda şüphelere neden olur. Buluntular yoğun, fakat belirli bir düzenin aksine, adeta ele geçtiği alana başka alandan bulunduğu toprakla birlikte, getirilmiş/atılmış izlenimini uyandırır. Dolayısıyla stratigrafi, sadece buluntuların tarihi konusunda değil aslı yeri hususunda da bizlere sağlıklı bilgiler sunmaz. Buna karşın sır bulaşmış taş ve curufların ele geçirildiği fırının içinde bulunan ve üretim amaçlı kullanıldığı anlaşılan metal obje, hem bulunduğu yer hem de katman dolayısıyla bazı anlamlı izahlara imkân tanımaktadır.

Metal Buluntuların yoğun olarak ele geçtiği diğer alan, Saray Külliyesinin güney tarafında, ‘Toprak Tol’ denilen höyük ve Kubad-Abad’ın avlak (paradaiş) alanına bakan yan yana sıralanmış üç mekânlı bina ve köşklü hamam ile çevresindeki birimlerden oluşur. Bu yapı kalıntılarından köşklü hamamda gerçekleştirilen kazılar, yapının XIII. Yüzyılda inşa edildiğini, ancak esaslı bir onarımla XIV. Yüzyılda da kullanıldığını göstermiştir¹⁰. Köşklü hamamın çevresinden ele geçen sikkeler ve istiflenmiş halde bulunmuş Geç Selçuklu dönemine ait çiniler¹¹ bu alanda XIV. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir kullanıma işaret eder. Avlağa bakan üç odalı binanın doğu mekânının içinde ele geçen bir takı üzerindeki Klasik Dönem Osmanlı akçesi, bu alandaki başka bir kullanım evresini gösterir. Bunun da ötesinde köşk yapısının zeminine yerleştirilmiş seramik kazanlar, çok daha geç tarihli bir kullanımı gösterir. Köşklü Hamamın dar holünde rastlanan curuflar, ayrıca üç odalı binanın ortadaki mekânında demircilikle ilgili emarelere

⁸ Arık, a.g.e., s.67.

⁹ R.Arık, “Kubad-Âbâd 1990 Yılı Kazı Çalışmaları”, **XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 27-31 Mayıs 1991 Çanakkale) C.II, Ankara 1992, s.457-471 (458).

¹⁰ R.Arık., “Kubad-Abad 2005 Yılı Çalışmaları”, **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 29 Mayıs-2 Haziran 2006 Çanakkale) 2.Cilt, Ankara 2007, s.295-305 (297).

¹¹ R.Arık., “Kubad-Abad 2002 Yılı Çalışmaları”, **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 26-31 Mayıs 2003 Ankara) 2.Cilt, Ankara 2004, s.345-351 (347).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

rastlanması¹², sarayın bu bölümünde demir üretimi yapıldığına ilişkin düşüncelerimizi¹³ artırmıştır. Ancak bu üretimin ne zamana ait olduğu veya sürekliliğine ilişkin bulgularımız bugün için yeterli değildir.

Son yıllarda kazıları gerçekleştirilen ve Saray Külliyesindeki üçüncü hamamın bulunduğu, külliyenin batı suruna bitişik Batı Köşkünün buluntuları arasında en yoğun gruplardan birini de metal objeler teşkil eder. Temren ve bıçakların ağırlıklı ele geçtiği bu bölümde, stratigrafinin bozukluğu¹⁴ ve yakın tarihlerde köylülerin gerçekleştirdiği ziraî faaliyetler, buluntuların tarihlendirilmesi konusunda Kubad-Abad'da genel olarak karşılaşılan sıkıntının bir benzerini burada da karşımıza çıkarmıştır.

Tokalar

Genel anlamda tokalar özelde kemer tokaları, benzer form ve ölçüleri ile Anadolu ve çevresinde çok zengin bir repertuarla karşımıza çıkar. Part heykelleri ile Sasani Dönemine ait II. Şapur ve Hırbetü'l-Mefcer Sarayındaki Halife Hişam ve Göktürk Orhun Anıtlarındaki Kültigin heykelinde farklı kemer biçimlerini bulmak mümkündür. Ortaçağın erken dönemlerinde Avar, Bulgar, hatta Karolenj ve Otton örnekleri arasında tespit edilen paralelliklerin¹⁵ Anadolu'nun XI-XIV. yy.ları arasında Bizans ve Selçuklu tokaları arasında da sürdüğü görülür. Sardis'te parça analizine dayanan altı araştırma¹⁶ tokalarda aynı usta, yer, teknik ve madenin kullanılmadığını göstermiştir. Bu durum gezici ustaları akla getirir. Russell, gezici ustaların eski parçaları eriterek yeniden çalışmış olabileceğinden; özellikle eski Bizans tokalarını yeniden kullanmanın, imparatorluk içinde bilhassa barbarlar arasında moda haline geldiğinden bahsederken, bu yeniden kullanım için de çekiç, örs, bileğ kaşığı, lehim aleti, makası, tartısı ve Bizans dönemine tarihlenebilecek kalıpları ve ağırlıklarıyla gömülmüş bir Avar altın ustasının mezarını örnek verir¹⁷. M.Lightfoot¹⁸un, Sardis, Anemurium, Saraçhane, Amorium gibi Bizans dönemine ait ören yerlerinde ele geçmiş kemer tokaları üzerine gerçekleştirdiği ve 4 ana başlık altında topladığı tipolojisi, levha kısmının, tek parçalı veya iki parçalı olmasına dayanır ve birçok alt gruba ayrılır.

Kubad-Abad Sarayında 9 toka ele geçmiştir (**Foto 2, Şek.2**). Bunlardan dördü bronz diğerleri demirdir. Genel olarak kötü durumdaki demir malzemeli örneklerin - biri dışında - tamamı askı, bronz olanlar ise kemer tokasıdır. Buluntu alanları dağınık olan (**Şek.1**) tokaların, sadece çerçeveleri kalabilmiş, levhaları günümüze ulaşmamıştır. Sadece iki tokanın dili mevcuttur. Tokaların tamamı dövme tekniğiyle imâl edilmiştir.

Tamamı demir malzemedan olan askı tokalarının ikisi dairesel, üçü dikdörtgen çerçevelidir. Üç örnek, çerçevesine bağlı metal halkalarla birlikte bulunmuştur. Bunların içinde Batı Köşkünde ele geçmiş askı tokasının 3.00 cm çapındaki çerçevesinin, 4.5cm uzunluğundaki halkaya geçtiği görülmektedir. Bu örnekler arasında köşklü hamam çevresinde bulunan örnekte,

¹² Arık., “**Kubad-Abad 2002**...”, s.346.

¹³ Arık., “**Kubad-Abad 2005**...”, s.296.

¹⁴ R.Arık., “Kubad-Abad 2006-2007 Yılı Kazı Çalışmaları Raporu”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 26-30 Mayıs 2008 Ankara) 2.Cilt, Ankara 2009, s.471-483 (476).

¹⁵ G.Köroğlu, “A Group Of Belt Buckles From The Haluk Perk Museum Possibly Belonging To The Anatolian Seljuks” **Thirteenth International Congress of Turkic Art**, (Ed:G.David-I.Gerelyes), Budapest 2009, pp.393-407. Köroğlu, (a.g.m., p.393) bu benzerliği, objelerin Bizans sahasından ihraç edilmiş olmasıyla izah etmektedir. Pantolon'un tarihte ilk kez Asya'da ortaya çıktığı düşünülürse, bu konudaki yayılımın tam tersi istikamette olduğu tahmin edilebilir. Nitekim J.Allan, (**Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period**, Newyork, 1982, p.28) kemer tokalarının biçim ve form olarak Hun ve Avar göçleriyle Asya ve Avrupa'ya yayıldığını belirtir.

¹⁶ Russell, a.g.m., p.145, dpnt.52.

¹⁷ Russell, a.g.m., pp.143-144, dpnt.46.

¹⁸ M.Lightfoot, “Afyon Arkeoloji Müzesi ve Amorium Kazılarında Bulunan Bizans Kemer Tokaları”, **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı:3, Ankara 2003, s.119-134(120-127).

Turkish Studies

halkanın çerçeveye birleşme biçimi, halkanın henüz cevher halindeyken bükülerek çerçeveye bağlandığını ortaya koyar.

Dikdörtgen çerçeveli iki askı tokası oldukça kötü durumdadır. Bu tip tokaların benzer örnekleri Korucutepe¹⁹, Tille²⁰, Gritille²¹, Minnetpınarı²², Aşvan Kale²³'nin Ortaçağ tabakası buluntuları ile Anemurium (Erken 7 yy.)²⁴, Sardis (Erken Bizans)²⁵, Pergamon (Geç Bizans)²⁶ İngiltere'nin Ortaçağ dönemine ait tokaları²⁷ ve Corinth (4-6.yy)²⁸ verileri arasında görebilmekteyiz.

Kemer tokalarının biri demirden diğerleri bronz malzemedendir. Demir malzemeli örnek, kemerin levha bölümüne aittir. 2.4 x 3.9 cm. ölçülerindeki ince demir levha, oldukça kötü durumda olup, levhaya tutturmaya yarayan dört deliği köşelerde bulunur.

Bronz kemer tokalarından fırın bölgesinde bulunmuş olamı basit halkalı tiptedir²⁹. Döküm veya kalıp tekniğinde üretilmiş obje 2,1 cm. uzunluğundadır (**Foto 3**). Oval biçimli çerçevesiyle, enine dikdörtgen levhası beraber üretilmiş; aynı şekilde dil bölümü, üretim esnasında çerçeveyle levhanın birleştiği kısma yerleştirilmiştir. Bu objenin benzer örneklerine Amorium³⁰, Saraçhane³¹, Corinth³² ve Pergamon³³'un Ortaçağ buluntuları arasında rastlamaktayız.

Bronz kemer tokalarından diğer obje, Lightfoot'un "Balgota"³⁴ şeklinde isimlendirdiği tiptedir (**Foto 4**). Küçük sarayın kuzeydoğu köşesindeki merdiven kütesinin çevresinde ele geçmiş obje 24.30gr. ağırlığında olup, kalıp tekniğinde imal edilmiştir. Toplam uzunluğu 4.7 cm. olan tokenın, kemere bağlantıyı temin eden kopçaları 0.9 cm. uzunluğundadır. Tokenın kalın dili, çerçeve ve levhanın bitiştiği bölümde açılan dairesel deliğe sonradan tutturulduğunu düşündürür. Oval formulu çerçevenin üzerinde, toka dilinin tesiriyle zamanla oluşmuş oyuklar dikkati çeker. Üst kısmı üçgen şeklinde sonlanan oval formulu levhanın alt kısmında, üç yapraklı palmeti andıran bir süsleme bulunur. Levhanın alt yüzünde kemere bağlantıyı sağlayan ikisi alt kenarın iki köşesinde, diğeri tepe kısmında, delikli kopçalar yer alır. Bu tokenın benzer örneklerini Amorium³⁵, Corinth³⁶ ve Aşvan Kale'nin³⁷ Ortaçağ dönemine tarihlenen buluntuları arasında görebilmekteyiz.

Küçük Sarayın avlusunda, güney eyvanının gerisinde ele geçmiş 1.8 x 6.00cm. ölçülerindeki bronz obje, hiç kuşku yok ki sadece kemer tokalarının değil bütün Kubad-Abad Sarayı metal buluntularının en dikkat çekici örneklerinden biridir. Enine dikdörtgen formulu ve döküm veya kalıp tekniğinde imal edilmiş kemer tokasının, bir yüzünde kazıma tekniğiyle işlenmiş

¹⁹ Van Loon, **a.g.e.**, Pl.116:I

²⁰ Moore, **a.g.e.**, p.129, Fig.63:71.

²¹ Redford, **a.g.e.**, Pl.4:10.

²² Tekinalp, **a.g.e.**, s.118, Fig.64.

²³ Mitchell, **a.g.e.**, p.185, Fig.89:4.

²⁴ Russell, **a.g.m.**, p.138, Fig.6: 1-4.

²⁵ Waldbaum, **a.g.e.**, p.121, Pl.44: 710.

²⁶ Gaitzsch, **a.g.e.**, Taf.51: 6, 8, 11, 24.

²⁷ I.H.Goodall, "Buckles And Personal Equipment", **Ironwork In Medieval Britian**, The Society For Medieval Archaeology Monography 31, London 2011, pp.339-363(344-345).

²⁸ Davidson, **a.g.e.**, p.266, Pl.113: 2176.

²⁹ Lightfoot, **a.g.m.**, s.125, Res.7a.

³⁰ **A.g.m**

³¹ M.V.Gill, "The Small Finds", **Excavations at Saraçhane in İstanbul**, Vol:I (Ed.R.M.Harrison), Princeton Univ. 1996, pp.226-277(266), No.579, Fig.408.

³² Davidson, **a.g.e.**, p.272, Pl.114: 2197-2201.

³³ Gaitzsch, **a.g.e.**, Taf.51: 10.

³⁴ Lightfoot, **a.g.m.**, s.122.

³⁵ Lightfoot, **a.g.m.**, s.122, Res.3d

³⁶ Davidson, **a.g.e.**, p.272, Pl.114: 2202.

³⁷ Mitchell, **a.g.e.**, p.252, Fig.125:99-100.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

bir yazı bordürü (**Foto 5, Şek.4**), diğer yüzünde (**Foto 6**) ise kemer kayışına bağlantıyı temin eden kopçaların perçin izleri bulunur. Bunların ikisi altlı-üstlü yer alırken diğer ikisi orta kısımdadır. Bu perçinler sayesinde üzerinde yer aldığı kayışa tutturulan objenin yazılı yüzünü altta ve üstte 0.2 cm. kalınlığında ince bir bordür sınırlar ve bu sınırlanan yatay alanda Arapça kufi hatlı yazı bordürü³⁸ bulunur. Yazının başlangıç bölümü dairesel bir delikle kesintiye uğramıştır. Bu tokenın kare veya dikdörtgen kemer çerçevesi ve dili eksiktir. Dolayısıyla objenin yazı kısmını başta kesintiye uğratan delik, işte bu kayıp dilin tokenın çerçevesine bağlantıyı temin eden kısmına ait olmalıdır (**Şek.3**). Bu anlamda yazının devamının, mevcut objemizin karşılığı olacak şekilde bir başka çerçeveli tokenın üzerinde yer alması muhtemeldir. Objenin –aynı zamanda bitiş noktası olan- uç kısmı, palmeti andıran üç dilimli yaprak biçiminde sonlanır. Bu süslemenin içinde yine süsleme amaçlı farklı çizgiler vardır. Bunlar, yazı bordürünü teşkil eden harflerin aralarına süsleme amaçlı gelişmiş güzel serpiştirilmiş motiflerdir (**Şek.4**). Ortaçağ örnekleri incelendiğinde, çerçeveye birlikte dili hem solda hem sağda kemer örnekleri görülür. Örneğin Halili Koleksiyonuna ait iki kemer tokasından altın olanının³⁹, çerçeve ve dili sağ tarafta iken aynı koleksiyonun bronz parçasının⁴⁰ sol taraftan çerçeve ve dile sahip olduğu görülür ki bu durum, kemer mekanizmasının her iki tarafta da yer alabildiğini gösterir. Ortaçağ İslam dünyasında bu tip kemer çerçevesi veya levha biçimi yaygındır. Nişapur’da Tepe Medresede ele geçmiş üzerinde yazı bulunan bronz kemer tokası, genişlik olarak aynı olsa da Kubad-Abad örneğinden daha kısa benzer bir örnektir⁴¹. British Museum’da yer alan ve XI yy. sonu XII. yy başlarına tarihlenen 39 parçalı koleksiyonda, İncu-Tekin isimli bir Türk Hacibine ait kemer tokası, üzerinde yazı olmasa da biçim olarak Kubad-Abad örneğine oldukça benzer⁴². Yine British Museum’da yer alan ve Anadolu’ya ait olduğu düşünülen Selçuklu dönemine ait bir başka örnek, tam halde bugüne ulaşmış olması açısından bilgi vericidir. Üzerinde yer alan deri kayışa bağlı halde tokaları kemer köprüleri ve pullarıyla günümüze ulaşan kemerin, biri çerçeve ve dile bağlı, diğeri bunların karşılığı olarak iki gümüş tokası vardır. Bunların üzerinde ise delik işi ve yıldız tekniğiyle, bitkisel dekor üzerine yerleştirilmiş figürlerden müteşekkil bir süsleme kompozisyonu yer alır⁴³. Fakat Kubad-Abad örneğine en fazla benzeyen obje, XIII.yy. sonu veya XIV.yy. başına tarihlenen Halili Koleksiyonuna ait kemer tokasıdır. Üzerinde üç kez tekrarlanmış bir şekilde Arapça “*el-aziz*” yazısı bulunan bronz tokenın (**Foto 7**), Suriye bölgesine ait olduğu ve soylu veya sultani bir şahsa olduğu belirtilir⁴⁴. Kubad-Abad Sarayında bulunmuş kemer tokası, gerek bulunduğu yer, üzerindeki yazının karakteri ve kullanılan ifadeler ve gerekse benzer çağdaş örneklerle bakılarak Anadolu Selçuklu dönemine ait olmalıdır. Tokenın bağlı olduğu kemerin sahibinin, yani tokenın üzerindeki yazıda “*saadetli makamına*” dua edilen kişinin saray veya çevresinden bir kişilik olduğu da açıktır. Kubad-Abad’da ele geçmiş bronz obje, Anadolu Selçuklu Dönemine ait çok azı günümüze ulaşmış kemer tokalarının seçkin örneklerinden biridir.

Kullanım eşyaları, bilinmezlerle dolu Ortaçağ dünyasını anlamamız açısından heyecan verici objelerdir. Bazen bir kandil askısına veya kemer tokasına ait küçük bir obje Selçuklu

³⁸ Burada, Arapça harflerle “... دام والاقبال المقام ...”, günümüz harfleriyle “...*daîm(?) ve 'l-ikbâlû'l-makâm*” ifadesi yer almaktadır. Yazı bordürünün “*el-makâm*” tabirinin sonundaki palmeti andıran süslemeyle sona erdiği; buna karşın “*daîm*” kelimesinin önünde, elif mim ve lam harflerinin olduğu görülür. Ancak buradaki sonradan açıldığı belli olan delik sebebiyle devamındaki kelimenin ve cümlenin ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Kûfi hatlı yazının –bilhassa çiçekli kufi yazılarda sıklıkla görülen biçimde- harf aralarında süsleme unsurları görülür. Bunlar tanımlanabilen motifler değildir ancak harf veya imlâ işaretleri de olmadığı, kufi hatla işlenmiş yazılarda sıklıkla görülen süsleme unsurları oldukları açıktır. Yazıyı okuyan hocam Prof.Dr.A.Osman Uysal’a teşekkür ederim.

³⁹ D.Alexander, *The Nasser Khalili Collection of Islamic Art, The Arts of War*, London 1992, p.36, Cat. No.9

⁴⁰ Alexander, *a.g.e.*, p.36, Cat.No.10.

⁴¹ Allan, *a.g.e.*, p.61, Cat.No.8-10.

⁴² Erginsoy, *a.g.e.*, s.150-151, Res.64.

⁴³ Erginsoy, *a.g.e.*, s.308-310, Res.163 a-b-c.

⁴⁴ Alexander, *a.g.e.*, p.36, Cat.No.10.

Turkish Studies

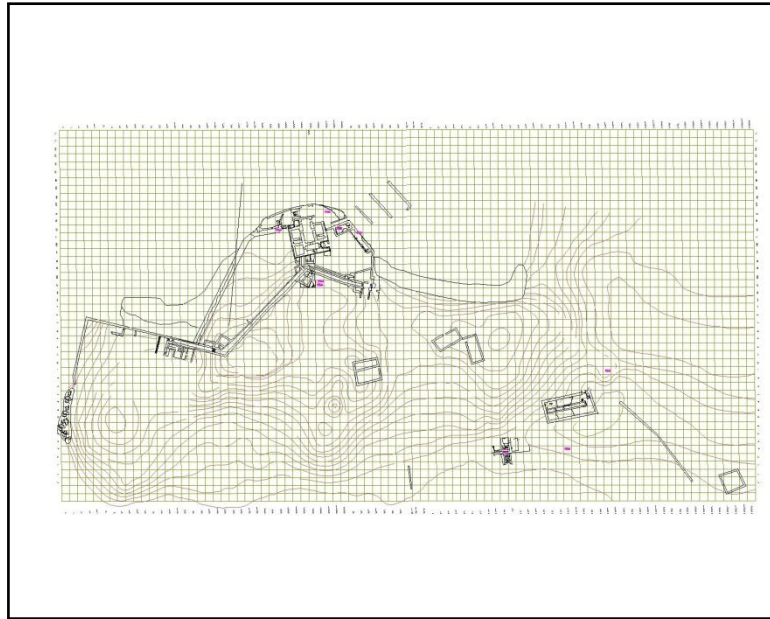
dünyasının gündelik yaşamına ilişkin çok ilginç veriler sunabilir, üzerindeki bir yazı veya motifle, dönemin zevkleri hususunda fikir verici olabilirler. Bu anlamda, Kubad-Abad Sarayında ele geçmiş objeler, kullanım eşyaları konusunda çok az bilinenin olduğu bir döneme ait olmaları sebebiyle oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- ALEXANDER, D., **The Nasser Khalili Collection of İslamic Art, The Arts of War**, London 1992.
- ALLAN, J., **Metalwork of the Islamic World: The Aron Collection Sotheby's**, London 1986.
- ALLAN, J., **Nishapur: Metalwork of the Early İslamic Period**, Newyork, 1982.
- ALLAN, J., **Persian Metal Technology, 700-1300**, A.D.University of Oxford Oriental Institue Monography, No.2, Oxford 1979.
- ARIK, R., “Kubad-Âbâd 1990 Yılı Kazı Çalışmaları”, **XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 27-31 Mayıs 1991 Çanakkale) C.II, Ankara 1992, s.457-471.
- ARIK, R., **Kubad-Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri**, İstanbul 2000.
- ARIK, R., “Selçuklu Saray ve Köşkleri”, **Selçuklu Çağında Anadolu’da Sanat** (Ed.: D.Kuban), İstanbul 2002.
- ARIK, R., “Kubad-Abad 2002 Yılı Çalışmaları”, **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 26-31 Mayıs 2003 Ankara) 2.Cilt, Ankara 2004, s.345-351.
- ARIK, R., “Kubad-Abad 2005 Yılı Çalışmaları”, **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 29 Mayıs-2 Haziran 2006 Çanakkale) 2.Cilt, Ankara 2007, s.295-305.
- ARIK, R., “Kubad-Abad 2006-2007 Yılı Kazı Çalışmaları Raporu”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, (Bildiriler 26-30 Mayıs 2008 Ankara) 2.Cilt, Ankara 2009, s.471-483.
- BAER, E., **Metalwork in Medieval Islamic Art**, Newyork 1983.
- BARRETT, D., **Islamic Metalwork in the British Museum**, London 1949.
- BODUR, F., **Türk Maden Sanatı, The Art of Turkish Metalworking**, İstanbul 1987.
- ÇEKEN, M., “Maden Sanatı”, **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II**, (Ed: A.U.Peker –K.Bilici), Ankara 2006, s.543-553.
- ÇEKEN, M., **Anadolu Selçuklu Dönemi Maden Sanatı (Türkiye Müze ve Özel Koleksiyonlarındaki Örnekler)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- DIMAND, M., “A Review of Sasanian and Islamic Metalwork by L.Orbali in A Survey of Persian Art”, **Ars Islamica**, Vol. VIII, 1941, pp.192-214.
- ERKEK, A., **Selçuklu Dönemi Maden Eserlerinin Yapım ve Süsleme Özellikleri, (Ankara Etnografya, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Örnekleri)** Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.
- ETTINGHAUSEN, R., **Metalwork from Islamic Countries University of Michigan**, Exhibition Catalogue (1943), Michigan 1943.

- GILL, M.V., “The Small Finds”, **Excavations at Saraçhane in İstanbul**, Vol:I (Ed.R.M.Harrison), Princeton Univ. 1996, pp.226-277.
- GOODALL, I.H., “Buckles And Personal Equipment”, **Ironwork In Medieval Britian**, The Society For Medieval Archaeology Monography 31, London 2011, pp.339-363.
- HARARI, R., “Metalwork after the Early Islamic Period”, (ed.:A.U.Pope) **A Survey of Persian Art**, Vol. VI, London-New York, 1967, pp.2466-2529.
- İBN BİBİ (El-Hüseyin B.Muhammed b.Ali El-Ca’feri Er-Rugadi), **El Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l- Ala'iyeye (Selçuk-nâme)**, (Haz.M.Öztürk), C.I-II, Ankara 1996.
- İNAL, G., **İslam Maden Sanatının Gelişmesi, (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)**, İstanbul 1978.
- KÖROĞLU, G., “A Group Of Belt Buckles From The Haluk Perk Museum Possibly Belonging To The Anatolian Seljuks” **Thirteenth International Congress of Turkis Art**, (Ed:G.David-I.Gerelyes), Budapest 2009, pp.393-407.
- LIGHTFOOT, M., “Afyon Arkeoloji Müzesi ve Amorium Kazılarında Bulunan Bizans Kemer Tokaları”, **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, S.3, Ankara 2003, s.119-134.
- MAYER, L.A., **Islamic Metalworkers and Their Works**, Geneva, 1954.
- ORBALİ, J., “Sasanian and Early Islamic Metalwork”, **A Survey of Persian Art**, Vol.II, London-Newyork, 1967, pp.716-770.
- ST QUENTIN Simon de, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, (Çev.: E.Özbayoğlu), Antalya 2006.
- TUNÇEL, G., “Madeni Eserlerden Bir Grup Gümüş Kap”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/1 Winter 2011, s.575-588.

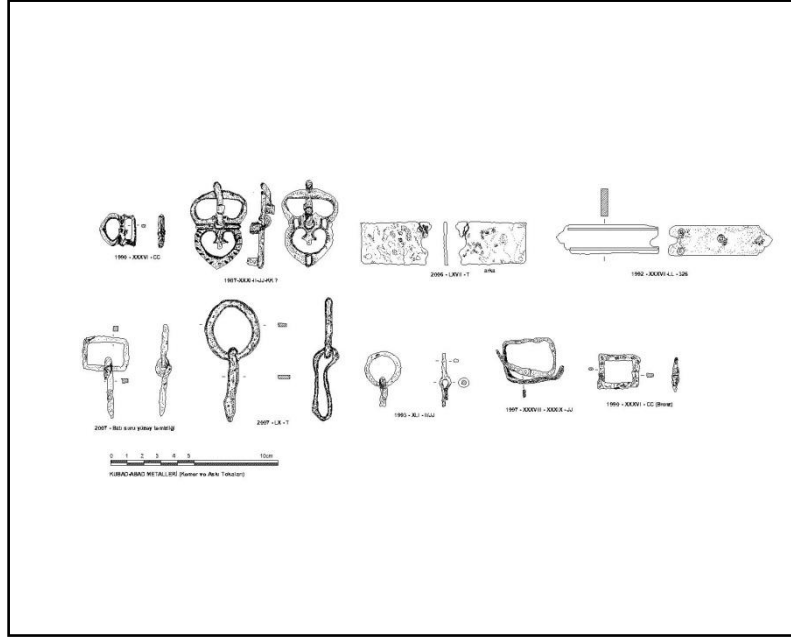
Şekiller

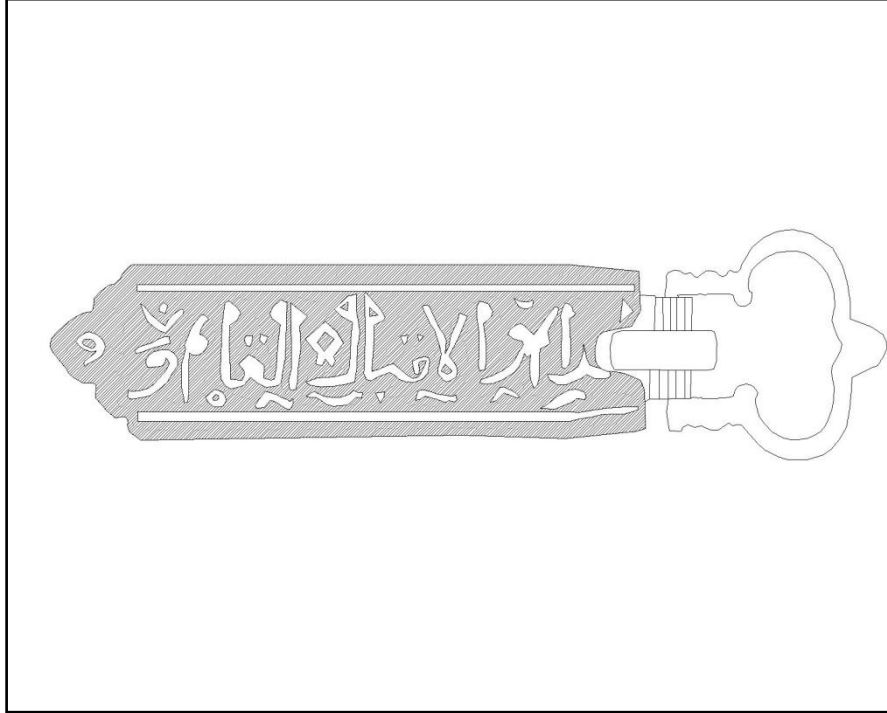
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Şek.1: Kubad-Abad Sarayı kemer ve askı tokalarının buluntu yerleri

Şek.2: Kemer ve askı Tokaları.

Şek.3: Yazılı kemer tokasının asli haline ilişkin illüstrasyon

Turkish Studies

Şek.4: Yazılı kemer tokası

Fotoğraflar

Foto 1: Kubad-Abad Sarayı (Arık, 2000)

Turkish Studies

Foto 2: Kubad-Abad Sarayında bulunan kemer ve askı tokaları

Foto 3: Askı Tokası

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Foto 4: Balgota tipte kemer tokası

Foto 5: Yazılı kemer tokası (ön yüz)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Foto 6: Yazılı kemer tokası (arka yüz)

Foto 7: El Hariri Koleksiyonunda bulunan kemer aksesuarları (Alexander 1992)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012